

PRÁVNÍ HISTORIE A SOUČASNOST

VZNIK NĚMECKÉHO ZEMSKÉHO SOUDU V BRNĚ

FRANTIŠEK VAŠEK

Dne 15. března 1939 došlo k dovršení mnichovského diktátu obsazením zbytku ČSR. V noci na tento tragický den brněnští nacisté v čele s advokátem JUDr. Karlem Schwabem, ing. Karlem Foltou a dalšími rozvratníky převzali policejní ředitelství, radnici, vysílačku v Komárově a další objekty a tak německá branná moc, armádní skupina 5 pod velením generála pěchoty W. Lista obsadila Brno, v kterém místní nacisté převzali moc. Vedle velitele vojsk přišel do Brna tzv. šéf civilní správy při armádním velitelství, župní vedoucí Josef Bürckel, jehož úkolem bylo zajistit chod veřejné správy, soudnictví, hospodářství a dalších úseků dosavadního svrchovaného státu.¹ Vedle armády přicházela do Brna německá policie.

¹ Wilhelm List, generál pěchoty, v červnu 1942 polní maršál, nar. 14. května 1880. Dne 30. září 1939 obdržel od Hitlera Rytířský kříž k Železnému kříži. Jako pozdější velitel armády na Balkáně se dopustil mnoha zločinů.

Josef Bürckel, jeden z nejstarších členů NSDAP, komisař pro Sársko (1935), místopředseda Rakouska (1938), šéf civilní správy Lotrinska (1940). Pro rozpory s Himmlerem byl donucen spáchat sebevraždu. Karol Grünberg „SS Hitlerova černá garda“, Praha 1981, s. 315.

Volksdeutsche Zeitung (vycházel počátkem okupace v Brně) ze 17. března 1939 č. 23, z 16. dubna 1939 č. 48.

Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), B 276, Chef der Zivilverwaltung b. Heeresgruppenkommando 5 Brünn.

Byla to „Einsatzgruppe II“ pořádková policie a zejména gestapo. Tato policejní složka byla pro území Moravy pod označením Einsatzgruppe II Mähren rozčleněna na menší skupiny, zvané Einsatzkommando, pro Brno to byl oddíl pod názvem Einsatzkommando VI, kterému velel vládní rada, SS Sturmbannführer, od června 1939 SS Oberführer JUDr. W. Stahlecker.² Již první den okupace došla do Brna skupina příslušníků bezpečnostní služby (SD) v čele s SS Standartenführerem Vilémem Benediktem Biermannem.³ Generál List se svým štábem obsadil budovu Zemského vojenského velitelství na Kounicově ulici, gestapo se umístilo v budově policejního ředitelství na Orlí 30.

Velitelé vyšších jednotek armády byli předem dokonale připraveni na úkoly pro vlastní okupaci a po dobu trvání vojenské okupační moci (do 16. dubna 1939). Poněvadž se nemohl předvídat průběh násilného obsazení, pamatovalo vrchní velitelství branné moci (OKW) i na možnost zákroku proti obyvatelstvu nově porobené země pomocí zvláštních soudů. Velitelé vyšších svazů armády měli k dispozici dokument, který obsahoval tento text: „Na územích, obsazených německou armádou v Čechách a na Moravě mohou zřídit vrchní velitelé armádních skupin zvláštní soudy. § 1: Pro zřízení zvláštních soudů platí ustanovení nařízení z 21. března 1933 (RGBI I.S.136) pokud nebude určeno něco jiného. § 2: Úřad žaloby může podat obžalobu u zvláštního soudu pro všechny trestné činy je-li názoru, že odsouzení činu zvláštním soudem je vhodné ze zvláštních důvodů nebo jestliže obdrží pokyn od vrchního velitele armádní skupiny, příslušnost vojenského soudu zůstává nedotčena. § 3: Zvláštní soud nemůže trestní věc odkázat na řádné řízení. § 4: Říšský ministr justice povolává členy zvláštních soudů a státní zástupce. § 5: Pokud nepřichází v úvahu příslušnost zvláštního soudu, zůstávají pro zavedení a další pokračování v trestním řízení v Čechách a na Moravě československé soudy“. Podepsán vrchní velitel pozemního vojska (OKH). Situace v okupovaném území byla klidná a proto nebylo zapotřebí aktivovat zvláštní soudy.⁴

² Walter Stahlecker JUDr., nar. 10. října 1910, SS Brigadeführer, generálmajor policie, velitel operační skupiny II Vídeň při obsazování Moravy 15. března 1939, od června 1939 do dubna 1940 velitel bezpečnostní policie a SD v Praze, nato v obdobné funkci v Oslo. Nasazen na východní frontě v čele operační skupiny. Zahynul 23. března 1942 v Rize po těžkém zranění, způsobeném partyzány. Heydrich mu vypravil pompézní pohřeb na Hradě v Praze. Brüner Tagblatt z 27. března 1942 č. 86, z 28. března 1942 č. 87. Oldřich Sládek „Zločinná role gestapa“, Praha 1986 s. 398, 399.

³ Vilém Benedikt Biermann, nar. 6. února 1907, SS Standartenführer (plukovník) se stal zakladatelem služebny bezpečnostní služby SD v Brně, Hlinky 132. Dne 18. dubna 1947 byl mimořádným lidovým soudem v Brně odsouzen na 15 roků těžkého žaláře č. Lsp 299/47).

⁴ Volksdeutsche Zeitung z 17. března 1939 č. 89.

I.

Šéf civilní správy J. Bürckel měl ve svém štábu specialisty také pro soudnictví. Byl to především ředitel zemského soudu JUDr. Lux z Vídně, dále JUDr. Niedermann z ministerstva justice a několik dalších úředníků, kteří zajišťovali úkoly v oblasti justice. K „hájení německých zájmů“ zřídil JUDr. Lux u všech českých soudů v Brně tzv. komisaře, kteří znali český jazyk a byli pro okupanty politicky spolehliví. Tito komisaři byli ihned vysláni k soudům a státním zastupitelstvím. K Nejvyššímu soudu byl přidělen senátní prezident JUDr. Pokorný, ke generální prokuratuře JUDr. Grunt, k vrchnímu soudu rada Nejvyššího soudu JUDr. Langer, k vrchnímu státnímu zastupitelství JUDr. Kuhn, ke Krajskému soudu civilnímu soudní rada JUDr. Kreppek, ke Krajskému soudu trestnímu soudní rada JUDr. Schrotek, k státnímu zastupitelství u tohoto soudu JUDr. Mick, k Okresnímu soudu civilnímu Brno-město soudní rada JUDr. Pokorný. Tito komisaři působili však u zmíněných soudů velmi krátce. JUDr. Lux sdělil 12. dubna 1939 J. Bürckelovi, že ochrana německých občanů je zajištěna plně výnosem protektorátního ministra spravedlnosti z 22. března 1939 (č. Z 13730/39) a tedy další setrvání důvěrníků (nikoliv již komisařů) je zbytečné. JUDr. Lux dostal od říšského zmocněnce justice (podepsán JUDr. Kriegel) u protektorátního ministra spravedlnosti sdělení, že „součinnost s českými místy proběhla v porozumění a bezvadně“.

Významným úkolem šéfa civilní správy bylo zřídit na okupovaném území německé soudnictví, především německý zemský soud v Brně. K uskutečnění tohoto náročného úkolu byl povolán zkušený soudce JUDr. Walter Wilhelmi.⁵ Pocházel z Frankfurtu nad Moh. Po delší dobu působil jako rada zemského soudu e Wiesbadenu a v Kasselu. Po obsazení českého pohraničí na podzim 1938 byl vyslán do České Lípy, kde měl pomoci při zřízení zemského soudu. V dubnu 1939 byl přemístěn do Brna, kde měl zajistit utvoření německého zemského soudu. Jeho pověření bylo označeno „mit der Wahrnehmung der Geschäfte des Landgerichtspräsidenten“ (pověřený záležitostmi prezidenta zemského soudu). Již 17. dubna 1939 hlásil JUDr. W. Wilhelmi, že v Brně zahájil činnost německý zemský soud. Při tom zdůraznil, že na tom má zásluhu JUDr. Lux a kancelářský ředitel Walter.

JUDr. W. Wilhelmi se snažil obsadit kádrově tvořící se zemský soud. Požadoval byty po židovských rodinách pro soudce a státní zástupce. Říšský ministr justice však nesouhlasil s tím, aby prezident zemského soudu měl služební byt. Wilhelmi se postupně podařilo byty získat.

K prvnímu zasedání německého zemského soudu došlo 12. května 1939. Bylo to nejen první zasedání v Brně, ale v celém Protektorátě. Za předsednictví

⁵ Tamtéž z 8. února 1940 č. 32.

JUDr. Philipa Krappa (do Brna byl přeložen z Babergu) jednala velká komora s přísedícími JUDr. Weiskopffem a JUDr. Hrossem a 1. státním zástupcem JUDr. Grosserem v trestní věci proti Erichovi Bärövi, německému občanovi pro podvody. Před zahájením tohoto hlavního líčení předstoupil před přítomné JUDr. W. Wilhelmi, pozdravil německým pozdravem a na to pronesl projev o úkolech německého soudnictví.⁶

Dne 5. června 1939 zahájila činnost také malá komora zemského soudu, která rozhodovala o odvolání ještě proti rozsudkům českých soudů, v kterých byl odsouzen německý státní občan.

Tzv. porotní soudy (Schwurgericht) v Brně nevznikly. Místo nich jednala velká trestní komora, která byla složena z pěti soudců z povolání. Za předsednictví JUDr. W. Wilhelmiho byl před ní souzen Josef Knapp z Vídně za přepadení 16 leté A. B. z Hranic a její okradení. Obžalovaný byl v této věci odsouzen k trestu káznice na tři roky a šest měsíců.⁷

II.

Dne 16. března 1939 podepsal A. Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. V rámci tohoto opatření došlo k vydání nařízení o zavedení německého soudnictví z 14. dubna 1939 (RGBI I S.752). Podle tohoto nařízení byla vytvořena celá hierarchie německých soudů v Čechách a na Moravě. Pro celé území byl vytvořen jeden vrchní zemský soud se sídlem v Praze. Byly zřízeny také tzv. úřední soudy (Amtsgericht). Dále bylo vydáno nařízení o výkonu trestního soudnictví rovněž z 14. dubna 1939 (RGBI I S.754) dle kterého mohli být neněmečtí občané, tedy příslušníci Protektorátu, trestně stíháni pro celou řadu trestných činů německými soudy. V rozporu s čl. 22, 43 a 45 Haagské konference nemohli být stíháni pro velezradu, neboť občané Protektorátu byli násilně porobeni. Avšak toto nařízení umožňovalo i trestní stíhání pro zločin velezrady a zemězrady (§ 80–93 něm. tr. zák.), dále pro útoky na „Vůdce a říšského kancléře“ (§ 94 něm. tr. zák.), pro nepřátelské jednání proti spřáteleným státům (§ 102, 104 něm. tr. zák.), výzvy k neuposlechnutí poslušnosti (§ 112 něm. tr. zák.), pro urážky Říše nebo NSDAP (§ 134a, 134b něm. tr. zák.), pro nevážnost k výsostným znakům (§ 135 něm. tr. zák.), pro svádění k zběhnutí (§ 141 něm. tr. zák.), pro najímání do cizí vojenské služby § 141a něm. tr. zák.), pro poškozování obranných prostředků (§ 143 něm. tr. zák.), pro loupež dítěte (§ 239 něm. tr. zák.), pro porušení tajemství pokud byly ohroženy důležité veřejné zájmy Říše (§ 353a, c něm. tr. zák.), pro

⁶ Tamtéž z 5. května 1939 č. 63, z 13. května 1939 č. 70.

⁷ Tamtéž ze 7. července 1939 č. 117.

trestné činy podle zákona o silniční loupeži dle zákona z 22. 6. 1938 RGBI I S.651, dále pak byla pro neněmecké občany zavedena příslušnost u trestných činů dle § 139 něm. tr. zák. o neoznámení a nesplnění oznamovací povinnosti u uvedených skutkových podstat. Příslušnost německých soudů byla založena pro neněmecké občany také u trestných činů, které byly namířeny proti německé branné moci nebo byl-li čin spáchán proti nositeli některého německého úřadu nebo NSDAP, proti příslušníkům německé branné moci nebo jejího průvodu, dále SA, SS, NSKK (motoristická organizace), pokud se jejich příslušníci zdržovali na území Protektorátu ze služebních důvodů nebo dle příkazu Říše a pokud byly spáchány z politických pohnutek nebo pro jejich služební činnost. Tento již tak široký okruh byl během války ještě výrazně rozšířen.

Nacističtí okupanti podřídili soudní pravomoci německých soudů především Lidovému soudu a vrchnímu zemskému soudu i zvláštních soudů mnoho českých občanů, příslušníků Protektorátu, kteří se nesmířili s okupací a nastoupili cestu odporu a odboje. Především to byl Lidový soud (Volksgerichtshof), který byl zřízen po fiasku řízení proti tzv. žhářům říšského sněmu. Dne 24. dubna 1934 byl vydán zákon k změně předpisů trestního práva a trestního řízení (RGBI I S.341), který v článku III. vytvořil nový soudní orgán s výlučnou politickou funkcí. Dne 18. dubna 1936 byly vydány podrobnější předpisy pro činnost Lidového soudu (RGBI I S.369). Proti rozhodnutí Lidového soudu nebyl přípustný opravný prostředek. Přípravné řízení bylo svěřeno vyšetřujícímu soudci, který byl umístěn většinou přímo na řídicích úřadovných gestapa. V Brně měl sídlo vyšetřující soudce Lidového soudu v budově gestapa, Veveří 70. Zde úřadoval JUDr. Wallner a JUDr. von Rupprecht. Zákonem z 18. dubna 1936 se Lidový soud stal soudem řádným. V čele byl prezident, jeho zástupce a radové Lidového soudu. Soudci museli být starší 35 let a byli jmenováni A. Hitlerem na doživotí, laičtí soudci na dobu pěti let, ta byla však za války prodloužena až do jejího skončení. Sídlo Lidového soudu bylo v Berlíně (zpočátku v Lipsku). Podle nařízení z 16. září 1939 mohl vrchní říšský státní zástupce při Lidovém soudu podat tzv. námítky a to do jednoho roku od vynesení rozsudku: některým senátem Lidového soudu a to tehdy, byl-li názoru, že rozsudek nebyl správný. Toto obecné pojetí umožňovalo podávat námítky dosti často. Lidový soud za války podstatně rozšiřoval svoji příslušnost (nařízení z 21. února 1940 RGBI I S.405, z 10. prosince 1941 RGBI I S.776 a další). Senáty Lidového soudu se skládaly ze dvou soudců z povolání a tří soudců laiků (obvykle vysocí důstojníci armády, SS, SA, pořádkové policie a političtí vůdci NSDAP).

Vrchní říšský státní zástupce u Lidového soudu a během řízení i senát Lidového soudu mohl postoupit k projednání případů také generálnímu státnímu zástupci u vrchního zemského soudu. Podle výnosu říšského ministra justice to byl pro Mo-

ravu vrchní zemský soud v tehdejší Breslau (nyní Wrocław), pro obžalované z Čech vrchní zemský soud v Litoměřicích a Dražďanech. Vrchní zemské soudy ve věcech jim postoupených rozhodovaly v senátech, složených ze tří soudců z povolání.

Před Lidovým soudem bylo odsouzeno mnoho českých vlastenců k trestu smrti. Prezident tohoto soudu dr. Otto Thierack (1889–1946 spáchal sebevraždu) a po něm od roku 1942 JUDr. Roland Freisler (zvaný Roland der rassende) až do své smrti v únoru 1945, (kdy byl zabit při náletu) vynášeli rozsudky smrti jako na běžícím pásu. Zvláště Freisler jen rozsával smrt, bez ohledu na elementární normy trestního práva a procesu. S cynickým výsměchem „jménem německého lidu“ posílal stovky lidí pod gilotinu.⁸ V Německu bylo koncem války možno uložit trest smrti v 46 případech, kdy to umožňovaly právní normy a tak Lidový soud i vrchní zemské soudy naplňovaly místa výkonu trestu smrti až mnohdy nestačila jejich kapacita (např. v září 1943 v Berlíně–Plötzensee).

Vrchní říšský státní zástupce u Lidového soudu Ernst Lautz (1887–1977) a jeho zástupce Felix Parrisius (1885–1976) některé méně závažné případy, zejména trestné činy neoznámení zločinu velezrady a zemězrady dle § 139 něm. tr. zák. nebo napomáhání nepříteli dle nařízení zast. říšského protektora SS Oberstgruppenführera K. Dalügeho z 3. července 1942 předávali i vrchnímu státnímu zástupci u zemského soudu v Brně, který pak podával v těchto věcech obžalobu u zvláštního soudu při zemském soudu v Brně.

Vybudování německého soudnictví bylo v Čechách a na Moravě dokončeno počátkem roku 1940. Dne 1. února 1940 se konala v Černínském paláci v Praze slavnost, při které byli uvedeni do funkcí prezident vrchního zemského soudu v Praze JUDr. Bürkel a generální státní zástupce JUDr. Gabriel. Za účasti říšského ministra justice JUDr. Franze Gürtnera (1881–1941), říšského protektora K. von Neuratha, státního sekretáře, SS Gruppenführera Karl. H. Franka, protektorátního ministra spravedlnosti prof. JUDr. Jaroslava Krejčího a řady dalších hostů, mezi nimi i prezidenta německého zemského soudu v Brně JUDr. Maxmiliána Kollera a vrchního státního zástupce JUDr. Heinricha Kuhna, byla uvedena činnost německé justice v plném rozsahu.⁹

Počátkem února 1940 došlo v Brně k zřízení tzv. zvláštního soudu (Sondergericht) při německém zemském soudu. Tyto soudy vznikly v Německu brzy po převzetí moci 30. ledna 1933. Jejich smyslem bylo rychle postihnout projevy nepřátelské novému režimu. Základem se stal zákon z 21. března 1933 (RGBI I S.136),

⁸ Günther Wieland „Das war der Volksgerichtshof“, Berlin 1989, Heinz Hillermeier „Im Namen des Deutschen Volkes. Todesurteile des Volksgerichtshofes“, Darmstadt-Neuwied, 1980, Walter Eagner „Der Volksgerichtshof im nationalsozialistischen Staat“, Stuttgart 1974.

⁹ Volksdeutsche Zeitung z 1. února 1940 č. 26 Lidové noviny z 2. února 1940 č. 58, ze 4. února 1940 č. 61.

který byl postupně několikrát novelizován. Jejich příslušnost byla určena hlavně na verbální útoky na vládu, NSDAP, poškozování praporů, vlajek, symbolů, uniform a samozřejmě v první řadě na slovní napadání A. Hitlera. Zákonná platforma byla později dána zákonem z 20. prosince 1934 RGBI I S.1269 o tzv. záluďných útocích („...gegen heimtückische Angriffe...“), který byl postupně několikrát doplňován (nařízení 16. ledna 1935, 15. února 1935, 22. února 1935, 16. března 1935 a 25. dubna 1939). V ustanovení § 1 tohoto zákona byla dána sankce vězení až dvou roků pro toho, kdo úmyslně uvádí nebo rozšiřuje hrubá tvrzení, která mohou těžce poškodit blaho Říše, vládu NSDAP a její součásti, při tom stalo-li se tak veřejným projevem, nesměl být uložen trest pod tři měsíce nebo trest peněžitý. V § 2 hrozil trest vězení (bez uvedení výše) pro toho, kdo učiní veřejně nenávislné výroky o vedoucích osobnostech státu nebo NSDAP. Tresty hrozily i pro ty, kteří by uniformu, odznak NSDAP nebo její součásti nosili bez oprávnění. V § 4 byla sankce pro ty, kteří by se vydávali za člena NSDAP nebo její součásti. Trestní stíhání podle tohoto zákona mohlo být zahájeno jen na návrh říšského ministra justice a pokud útok směřoval proti NSDAP nebo její součásti, pak se tak mohlo stát jen po dohodě s náměstkem „Vůdce“. Tyto návrhy byly skutečně obsaženy v řadě případů, které projednával zvláštní soud v Brně.

Úloha zvláštních soudů byla zvýrazněna po vzniku 2. světové války. Dne 24. října 1939 se konala v Berlíně porada, na které státní sekretář v říšském ministerstvu justice JUDr. Roland Freisler zdůrazňoval úkoly zvláštního soudu. Na závěr říšský ministr justice JUDr. Franz Gürtner pateticky vyhlásil „Pryč od právní scholastiky“. Impulsem pro daleko výraznější úlohu zvláštních soudů za války bylo nařízení z 21. února 1940, které přeneslo principy výstavby a řízení zvláštních soudů. Ihned po jeho vydání došlo i u zemského soudu v Brně ke konstituování zvláštního soudu. Zmíněné nařízení uvádělo, že sídlo zvláštního soudu určí říšský ministr justice, dále že senáty tohoto soudu, které rozhodují v tříčlenném sboru, povolává prezident vrchního zemského soudu (v daném případě Praha) a kdo bude jeho předsedou a jeho zástupcem. Při zvláštním soudu byl úřad žaloby, který se skládal ze státních zástupců činných při zemském soudu. Důležité bylo ustanovení v tomto nařízení o příslušnosti:

1. Jednalo se o uvedený již zákon o tzv. záluďném jednání z 20. prosince 1934 a dále podle § 134 (něm. tr. zák.) zneuctívání ústavy, vlajky, armády a § 143b (něm. tr. zák.), kdo uráží nebo zlovolně zneuctívá veřejně NSDAP, její součásti a její výsostné znaky nebo vlajku,
2. zločiny podle § 239 něm. tr. zák. (kdo v úmyslu vydírání cizí dítě lstí, pohrůzkou nebo násilím unese nebo oloupí o svobodu) a pro zločin silniční loupeže léčkami na auta z 22. června 1938 RGBI I S.168,

3. zločin dle nařízení o mimořádných opatřeních v rozhlase z 1. září 1939 RGBI I S.1683,
4. zločiny a přečiny podle § 1 nařízení o válečném hospodářství z 4. září 1939 RGBI I S.1609,
5. zločiny podle § 1 nařízení proti škůdcům národa z 5. září RGBI I S.1679,
6. zločiny podle § 1, 2 nařízení proti násilným zločincům z 5. prosince 1939 RGBI I S.2378.

Zvláštní soud byl dále příslušný i pro jiné zločiny a přečiny v případech, kdy úřad žaloby byl toho názoru, že okamžitě odsouzení bylo s ohledem na tíži nebo zavrženíhodnost činu schopno vyvolat u veřejnosti rozruch nebo ohrožení veřejného pořádku nebo si to vyžaduje bezpečnost (§ 14 cit. nařízení). Úřad žaloby mohl také podat obžalobu u zvláštního soudu proti osobám, které porušily cenové předpisy, které byly vydány říšským komisařem pro ceny a čtyřletý plán, zejména nařízení o cenách z 3. června 1939 RGBI I S.999. Okruh dalších trestných činů, pro které byl příslušný zvláštní soud, se během války ještě rozšířil. Např. v případech, které předal Lidový soud nebo vrchní zemský soud.

Pokud jde o řízení před zvláštním soudem, platil něm. tr. řád se změnami a doplňky.¹⁰ Předběžné řízení se nekonalo. Zatykač (Haftbefehl) vydával předseda senátu zvláštního soudu nebo jím pověřený člen senátu. Obžaloba měla obsahovat jen „podstatné výsledky vyšetřování“. Předseda senátu určoval termín hlavního líčení a rozhodoval o dalším trvání vazby. Řízení mělo být urychlené a v případech dopadení pachatele při činu nebo jeho přiznání se tak mělo stát ihned bez ohledu na lhůty. Proti rozhodnutí zvláštního soudu nebyl opravný prostředek, neboť šlo o soud mimořádný. Byla možná toliko obnova řízení (§ 359 něm. tr. řádu). K změně rozsudku zvláštního soudu mohlo také dojít během jednoho roku od jeho vynesení, jestliže vrchní říšský státní zástupce u Říšského soudu podá tzv. zmateční stížnost (Nichtigkeitsbeschwerde) má-li za to, že rozsudek zvláštního soudu byl „pro pochybení při použití práva nespravedlivý (ungerecht)“. I v činnosti zvláštního soudu v Brně došlo k rozhodnutí Říšského soudu a ke změně napadeného rozsudku.

Zvláštní soud byl součástí zemského soudu. Nevytvářel samostatný, od zemského soudu oddělený orgán. Měl samostatné vedení, předsedu a senáty, měl samostatné rejstříky a pomůcky (s dodatkem So, tedy Sondergericht). Složení senátů zvláštního soudu a trestní komory zemského soudu bylo stejné, byla zde personální unie. Podobně tomu bylo u vrchního státního zastupitelství. Předsedou

¹⁰ Strafprozesordnung 1. února 1877/RGBI S.253 – trestní řád Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich 15. května 1871 – trestní zákon.

zvláštního soudu v Brně byl ředitel zemského soudu (označení hodnostní, nikoliv funkční) JUDr. Johannes Mnich.

V Brně došlo k zahájení činnosti zvláštního soudu již koncem února 1940. Jeden z prvních případů měl pikantní příchuť. V senátě JUDr. J. Mícha s přísedícími JUDr. Rozkopalem a Slavetinským a za intervence u hlavního líčení státního zástupce Pfleiderera se konalo hlavní líčení v rámci výjezdu do Moravské Ostravy 12. dubna 1940. Obžalovaní F. Z., F. D. a R. P. z Ostravy byli obžalováni, že v říjnu 1939 se vloupali jednak do obchodu s látkami v Bystřici, ale hlavně proto, že se vloupali do budovy německého úředního soudu v Ostravě 23. listopadu 1939 a v kancelářích, kde si otevřeli stoly, odcizili 2.100 korun a různé věci. F. Z. byl odsouzen na čtyři roky káznice, R. P. na pět roků, F. B. byl zproštěn (3 Js So 2/40).¹¹

III.

Zemský soud v Brně včetně zvláštního soudu byl obsazován personálně ve shodě se systemizací, kterou určovalo říšské ministerstvo justice. Např. pro rok 1941 byla systemizace sil následující:

zemský soud

1 prezident zemského soudu, 1 viceprezident, 7 ředitelů zemského soudu, 17 radů zemského soudu;

vrchní státní zastupitelství

1 vrchní státní zástupce (šéf úřadu – Oberstaatsanwalt), 1 první státní zástupce (der erste Staatsanwalt), 8 státních zástupců;

úřední soudy

2 ředitelé úředních soudů, 2 vrchní radové úředního soudu a 27 radů úředního soudu (jednalo se o úřední soudy pro celý obvod zemského soudu).¹²

¹¹ V MZA v Brně je významný fond C 43 obsahující ve velkém rozsahu zachované části rejstříků, evidenčních pomůcek a spisů nejrůznější povahy včetně mnohých spisů z trestního úseku. Pokud se v práci uvádějí čj. trestních případů, pak jsou čerpány z tohoto fondu.

¹² MZA Brno C 43 kart. č. 14, 15, 16. MZA 237 vrahů československého lidu slouží západoněmecké justici, Praha 1960.

Tato struktura systemizační byla u zemského soudu naplněna takto:

Prezidentem zemského soudu byl JUDr. Maxmilian Koller, nar. 12. 10. 1877 v Šumperku. Práva vystudoval ve Vídni. Stal se soudcem a působil v Olomouci, Ostravě, Frýdku a Opavě. Nato byl předložen k Vrchnímu soudu a následně k Nejvyššímu soudu v Brně. Od mládí stál na výrazné nacionální pozici. Stal se členem Henleinovy strany (SdP). Po příchodu nacistů 15. března 1939 se stal soudcem u nově vytvořeného německého zemského soudu v Brně. Od 8. května 1939 byl jeho prezidentem až do konce války. Byl i předsedou stavovského spolku právníků (NSRB). Byl společensky silně angažován. Byl zván krajským vedením NSDAP a jinými nacistickými orgány na srazy. Dne 2. října 1941 byl účastníkem přednášky R. Heydricha v Praze, kde tento krvelačný zastupující říšský Protektor vysvětloval nacistické protektorátní elitě své poslání. Byl na pohřbu Heydricha i 15. října 1943 při uvítání nového Protektora dr. W. Fricka.

Zástupcem prezidenta zemského soudu byl Maxmilian Pokorny, nar. 29. 7. 1874. Byl dosavadním předsedou senátu Nejvyššího soudu v Brně. Jako zástupce dr. Kollera měl na starosti občanskoprávní úsek. Předsedou zvláštního soudu byl již zmíněný JUDr. Johannes Mnich. Narodil se 21. 10. 1896 v Breslau. K zemskému soudu v Brně byl přeložen k 2. lednu 1940 od zemského soudu v Kladsku. Byl navržen na udělení pamětní medaile „za osvobození Sudet“ se sponou (k 15. březnu 1939).

Pokud jde o soudce zemského soudu, je známo o některých mnoho životopisných podrobností, někteří byli zakrátko přeloženi mimo Brno nebo byli povoláni do armády, takže o nich se znají jen určité údaje.

Velmi významné místo v činnosti zejména zvláštního soudu v Brně měl senátní předseda JUDr. Walter Gäde, nar. 19. 10. 1899 v Muzahl, kraj Plön. V roce 1922 ukončil právnická studia a v roce 1927 nastoupil k justici. V roce 1939 přešel do Brna od zemského soudu v Trutnově, kde po záboru pohraničí zaváděl německé právo a pomáhal při zřizování zemského soudu. Byl vyznamenán „Válečným záslužným křížem II. stupně“. U zemského soudu v Brně působil JUDr. Eduard Karel Albrecht, nar. 21. 2. 1900 v Düsseldorfu. Do justičních služeb v Protektorátě se přihlásil dobrovolně. U zemského soudu v Brně nastoupil 1. 12. 1941. Podílel se na 31 rozsudcích, v kterých byl uložen trest smrti. Čs. vládou byl vypsán na Listině válečných zločinců (A 3861). Po válce se stal v Sársku zemským poslancem za CDU. Od úředního soudu v Heidenheimu přišel do Brna k zemskému soudu JUDr. Eberhard Bollacher. Významnou postavou zemského soudu v Brně byl i JUDr. Rudolf Bujnoch, nar. 26. 9. 1902 ve Valašském Meziříčí. Původně byl vyšetřujícím soudcem u Krajského soudu trestního v Brně. Byl členem Henleinovy strany SdP. Dne 20. února 1940 získal německou státní příslušnost a stal se hned čle-

nem NSDAP. Dostal také pamětní medaili „za osvobození Sudet“. Dne 15. května 1944 byl z Brna přeložen k Vrchnímu zemskému soudu v Praze. Aktivním soudcem Zemského soudu v Brně byl Karel Dürwanger, nar. 23. 12. 1908, dále JUDr. Walter Eisele, nar. 3. 12. 1904, který byl z Prahy na rozhraní let 1944/1945 přeložen do Olomouce, kde se stal předsedou V. komory zvláštního soudu v Brně a jeho úkolem bylo soudit případy útěků českých občanů, nahnáných na zákopové práce a dále pomocníky partyzánských oddílů. Dne 23. března 1945 se vrátil do Prahy. Z dalších soudců, kteří působili u německého zemského soudu v Brně je třeba se zmínit o soudcích: JUDr. Hans Hagedorn, JUDr. Gassauer, JUDr. Geyer, Wilhelm Gleine, JUDr. Hellbach, nar. 6. 4. 1897, JUDr. Josef Hross, nar. 21. 11. 1895 v Kučerově, okr. Vyškov, který se 11. 8. 1939 přihlásil k Němcům a 1. března 1940 obdržel německou státní příslušnost. Dostal také pamětní medaili „za osvobození Sudet“. V roce 1939 byl krátce u zemského soudu Klenner, dále JUDr. Philip Krapp, nar. 7. 8. 1906, který přišel od úředního soudu z Jihlavy. V létě 1939 byl přemístěn z Darmstadtu Küchler. V roce 1941 byl předložen z Brna do Lycken ve východním Prusku soudce Maas. Od zemského soudu v Mannheimu byl do Brna přeložen JUDr. Friedrich Mattern, nar. 6. 11. 1908, který byl ale již v prosinci 1942 odvezen na vojnu u zemského soudu v Brně dále působili jako trestní soudci Johann Odehnal, JUDr. Paul Opderbek, který sem přišel jako assesor z Wuppertalu. V Brně zastával funkci referenta pro tisk (tzv. Pressedezernant). V roce 1941 byl v Brně jako soudce zemského soudu JUDr. Paulus. Na jaře 1943 byl do Brna přeložen JUDr. Rudolf Plönnis, nar. 8. 9. 1908, který předtím působil v Berlíně. V létě 1942 byl přemístěn do Brna JUDr. Rebeschke, nar. 2. 11. 1898. Je dále známo, že u zemského soudu v Brně byl činný jako soudce JUDr. Karel Reinold, JUDr. Friedrich Reinhardt, dříve se jmenoval Roskopal, nar. 18. 12. 1896 (3. 8. 1940 byl vyznamenán pamětní medailí „za osvobození Sudet“). Od léta 1939 byl u zemského soudu JUDr. Josef Slavetinsky, od léta 1942 JUDr. Friedrich Talkner, JUDr. Helmut Weeber, nar. 1. 5. 1908 v Aši, který před válkou pracoval v čs. justici, od 1. 12. 1939 do 31. 12. 1941 u zemského soudu v Chebu a na to u zemského soudu v Brně. JUDr. Walter Weeber přišel do Brna od úředního soudu ve Frývaldově (nyní Jeseníku). V létě byl do Brna přeložen z Bambergu JUDr. Paul Weiss. Koncem roku 1942 byl přemístěn z Jihlavy do Brna k zemskému soudu soudce Winnhold. V letech 1939–1940 působil u zemského soudu v Brně dále soudce Wesselovsky a v létě 1942 soudce JUDr. Winkler. Koncem roku 1941 byl do Brna přemístěn JUDr. Zimmermann z Frankfurtu nad Moh., ale v září 1942 se tam z Brna vrátil.

Také u vrchního státního zastupitelství při zemském soudu v Brně působilá celá řada státních zástupců. V čele stál JUDr. Heinrich Kuhn, nar. 6. 11. 1880

v Rabensburgu v Dolním Rakousku. Byl synem lesníka. Práva vystudoval na univerzitě ve Vídni. Po složení soudcovské zkoušky působil jako soudce ve Znojmě a Šternberku. V roce 1933 byl přemístěn k státnímu zastupitelství v Opavě. Po 1. světové válce se stal státním zástupcem v Brně. K 31. lednu 1939 byl dán do penze. Po zřízení Protektorátu jej jmenoval říšský ministr justice vrchním státním zástupcem při zemském soudu v Brně. Byl častěji nemocen, takže zastupitelství vedl vlastně 1. státní zástupce dr. Schäper. JUDr. Heinrich Kuhn podlehl těžké chorobě 23. listopadu 1944 a byl pohřben 26. listopadu 1944. Po jeho smrti nedošlo k jmenování nového vrchního státního zástupce. V čele úřadu stál zmíněný JUDr. Theodor Schäper jako 1. státní zástupce.

JUDr. Theodor Schäper, nar. 6. listopadu 1901 v Rechlinghausenu vystudoval právnickou fakultu v Münsteru a Freiburgu. Od 1. května 1933 byl členem NSDAP a v SA měl hodnost Sturmführera. V roce 1942 se stal v Brně velitelem jednoho oddílu SA. Do Brna přišel již v červnu 1939. Sám aproboval a podepisoval většinu obžalob, zejména pokud měly politický charakter. Byl aktivní i v účasti jako žalobce u hlavních líčení, hlavně pokud se jednalo o činnost proti Říši. Často býval osobně přítomen při popravách osob, které byly odsouzeny brněnským zvláštním soudem. Měl přátelské styky s čelnými gestapáky v Brně. S nimi vykonával myslivost. Byl svobodný, blond vlasů s cestičkou uprostřed a na očích nosil brýle se zlatou obroučkou. Brno opustil 23. dubna 1945 a stáhl se s částí perzonálu do Českých Budějovic, kde opět začal při samotném již konci nacistického Německa s vyřizováním úřední agendy. Takový to byl fanatik. Po válce se stal vrchním státním zástupcem v Bochumu.

V úřadě vrchního státního zástupce působilá řada státních zástupců. Byl do JUDr. Ackers, který byl specializován na hospodářskou kriminalitu. JUDr. Heilbronn odešel do armády. V roce 1944 byl činný JUDr. Hüttich. JUDr. Erich Jantsch von, nar. 15. 4. 1903 v Brně, syn bývalého vrchního státního zástupce, dvorního rady Alberta Rittera von Jantsch. Mladý Jantsch byl od roku 1933 u okresního a později krajského soudu v Brně a vrchního soudu. V roce 1940 byl zřejmě za účelem získání zkušeností přemístěn nakrátko do Kolína nad Rýnem, odkud se vrátil 5. dubna 1943 jako státní zástupce do Brna. Byl členem NSDAP a nositelem pamětní medaile „za osvobození Sudet“. Byl vypsán na Listinu válečných zločinců (A-6/264). Po válce se stal 1. státním zástupcem v Mnichově. Dalším státním zástupcem byl JUDr. Hans Jung, nar. 11. 7. 1904, do Brna byl přeložen 16. 7. 1943 z Münsteru. JUDr. Körber působil v Brně v roce 1943. JUDr. Kurt Läufer, JUDr. Mick, Andres Nüsslein, nar. 5. 3. 1909, Pfeiderer, nar. 2. 12. 1912 byli řadovými státními zástupci. JUDr. Verner Rhöde, nar. 1. 2. 1913 byl koncem 1944 předložen do Brna z Prahy pro V. senát zvláštního

soudu, který měl sídlo v Olomouci a zabýval se zejména útky ze zákopových prací. U vrchního státního zastupitelství byl dále assessor Schellig. Na podzim 1941 přišel z České Lípy Schmidt, který ale za krátkou dobu odešel do Berlína. JUDr. Schurich byl specializován na problematiku mladistvých. JUDr. Leopold Schwaller, nar. 5. 10. 1903 v České Dlouhé u Poličky byl členem Henleinovy strany SdP. Od 6. září 1940 byl státním zástupcem převážně pro agendu trestných činů proti válečné ekonomice. Byl vyslán na Listinu válečných zločinců (A-6357). JUDr. Ignaz Wagner, nar. 20. 10. 1903 ve Zlaté Koruně u Českého Krumlova byl státním zástupcem. Mezi zvláště aktivní státní zástupce patřil JUDr. Wolfgang von Zeynek, nar. 30. 9. 1908. Na německé univerzitě v Praze absolvoval studium práv. Do roku 1939 vykonával praxi advokáta. V roce 1940 se stal státním zástupcem u vrchního státního zástupce v Praze. Byl žalobcem u mnoha případů politické povahy proti českým občanům. Koncem roku 1944 byl přemístěn do Olomouce, kde se zabýval trestnými činy, které byly páčány útky českých mužů ze zákopových prací, do kterých byli nuceně nakomandováni a dále případy pomoci partyzánským skupinám. Byl od roku 1935 členem Henleinovy strany SdP. Po válce působil u zemského soudu v Norimberku. V prosinci 1962 odešel do výslužby.

IV.

Důležitým úkolem bylo vedle zajištění dostatečného počtu soudců a státních zástupců odborně připravit ty, kteří přicházeli z bývalé čs. justice a neznali německé právo, neměli zkušeností z jeho aplikace. V tomto směru měli význam zejména ti pracovníci, kteří přicházeli z Německa a jejichž úkolem bylo zaškolit, zapracovat v nové podmínky soudce a státní zástupce z dřívějších čs. soudů a státních zastupitelství. To platilo ale i o celém správním personálu, který byl nezbytnou součástí zemského soudu. Prvními soudci a státními zástupci, kteří byli určení k zřízení německých soudů na území okupovaných Čech a Moravy a zaškolení nově přijatých sil na tomto teritoriu, byla skupina, která se soustředila 15. dubna 1939 v Drážďanech. V sále poroty zemského soudu v tomto městě byli tito pracovníci soustředěni a tam jim sdělena jména měst a soudů kam se mají odebrat. Z Drážďan odjeli všichni společně autobusem do Prahy a odtud byli pak rozesíláni do příslušných míst. V Drážďanech obdržel každý z nich 200 říšských marek na nejbližší výdaje. Se soudci a státními zástupci tehdy odjeli i někteří justiční úředníci.

Ve dnech 7. až 9. června 1939 se konalo v Písku¹³ v jižních Čechách významné soustředění soudců a státních zástupců. Na shromáždění vystoupil státní sekretář říšského ministerstva justice JUDr. Roland Freisler (nar. 30. 10. 1893). Za

¹³ Deutsche Justiz z 16. června 1939 č. 24.

1. světové války upadl 10. 10. 1915 do ruského zajetí. V zajetí se stal rudým komisařem. V roce 1920 se vrátil do Německa, kde se rychle přeorientoval a jako advokát v Kasselu se přihlásil do NSDAP. Velmi aktivně obhajoval v trestním řízení nacisty a jeho kariéra rostla. V roce 1933 se stal státním sekretářem v ministerstvu justice Pruska, v letech 1934–1942 říšského ministerstva justice. 20. ledna 1942 se zúčastnil porady u R. Heydricha ve Wannsee, kde se řešila otázka „konečného řešení židů“. Dne 24. srpna 1942 byl Hitlerem jmenován prezidentem Lidového soudu. Zahynul při náletu na Berlín 3. února 1945. Rozvedl úkoly německého soudnictví v Čechách a na Moravě. Zdůrazňoval zejména politické cíle, aplikaci práva v duchu ideologie nacionálně socialistické německé strany, nekompromisnost při hájení zájmů Říše atd. Vedl Freislera vystoupili pracovníci říšského ministerstva justice JUDr. Bälz a JUDr. Schmidt.

Vedení německého zemského soudu dbalo na zvyšování profesionální připravenosti soudců a státních zástupců. Vedl porad byl od roku 1940 vydáván nepravidelně v cyklostylované podobě tzv. „Mitteilungsblatt für die Gerichte des Landgerichtsbezirks Brünn“. Informací list pro soud obvodu zemského soudu v Brně.¹⁴ Vydavatelem byl prezident zemského soudu. Redaktorem časopisu se stal soudní assessor JUDr. Opderbek. Rozsah některých čísel byl značný. Přispívali do něj mnozí soudci a státní zástupci. 1. číslo vyšlo 1. června 1940, 2. číslo 17. září 1940 atd. Časopis se zabýval odbornými statěmi, ale i rubrikou o společenském životě. Např. velmi rozsáhlý byl komentář k aplikaci nařízení zastupujícího říšského Propektora Kurta Dalügeho z 3. července 1942 o postihu nepřátelského jednání proti Německu. Na 1. straně časopisu byla oznámení o obětech války na frontách i při náletech.

Zemský soud byl vybaven rozsáhlou úřední knihovnou. Pro potřeby zaměstnanců byly odebírány deníky Völkischer Beobachter, Der neue Tag a celá řada odborných časopisů.

Soudci a státní zástupci byli vesměs všichni profesionální stavovské organizace „Rechtswahrerbund“. Předsedou byl JUDr. Wilhelm Künzel v Praze, pobočky v Brně prezident zemského soudu JUDr. Maximilian Koller (před ním advokát JUDr. Branczik). Téměř všichni soudci a státní zástupci byli členy NSDAP, někteří i SA, NSKK atd.

Celý aparát zemského soudu žil v přísném duchu politiky a ideologie NSDAP. Proto byla slavnostní shromáždění ke všem svátkům, které tato strana slavila. Každoročně se slavil 30. leden, den převzetí moci v roce 1933, 15. březen, připomínka na 15. březen 1939, 20. duben, narozeniny Hitlera, 9. listopad, památka

¹⁴ MZA v Brně C 43 kart. č. 15. První číslo 1. ročníku vyšlo 1. června 1940. Cyklostylovaný časopis vycházel i v dalších letech.

na oběti nezdařeného puče k převzetí moci v Mnichově (1923). V tyto dny byly oslavy s velkými parádami.

Pro soudce a státní zástupce byly směrodatnými směrnicemi pro rozhodování tzv. soudcovské listy (Richterbrief), které začal vydávat říšský ministr justice JUDr. Georg Otto Thierack.¹⁵ V čísle 1., které vyšlo 1. října 1942 byl uveřejněn článek ministra, ve kterém rozváděl úkoly nového časopisu. Zdůraznil, že „soudce je nositel národní sebezáchovy...soudce je pomocník státního vedení...soudce je ztělesněním živého svědomí národa“. Celkem vyšlo 21 čísel (3 v roce 1942, 12 v roce 1943 a 6 v roce 1944, 1 číslo, č. 1 z 1. prosince 1944 bylo věnováno advokátům). Např. číslo z 1. 11. 1942 bylo pojednáno o ochraně cti padlých vojáků, odmítnutí německého pozdravu školákem, č. 6 z 1. 3. 1943 o zakázaném styku s válečnými zajatci. Tyto „soudcovské listy“ byly závaznými pokyny, měly závazný charakter pro aplikaci v praxi.

Vzpomínaný Mitteilungsblatt, který vydával prezident zemského soudu v Brně na 1. straně vzpomínal na smrt příslušníků zemského soudu včetně úředních soudů na frontě. Prvním padlým, který byl vzpomenut, byl viceprezident vrchního zemského soudu v Praze Günther Täpert, který zemřel po těžkém zranění jako válečný letec po sestřelení v bitvě o Velkou Británii 26. září 1940. Tato čestná tabule postupně stále více uváděla jména těch, kteří padli zejména na východní frontě (např. JUDr. Karel Siegel, Kurt Kressel aj.).

Pracovníci zemského soudu v Brně vedli také čilý společenský život. Např. 26. září 1939 uspořádal stavovský spolek Rechtswahrerbund první společenský večer v Německém domě v Brně. S rodinnými příslušníky byly pořádány společné výlety. Např. 23. června 1941 byl uspořádán výlet do blízkých Jehnic, kde v zahradě pivovaru se konala zábava. 15. března 1943 se konal kamarádský večer ve velkém sále „domu armády“. V hudební vložce hráli na hudební nástroje JUDr. Hross, JUDr. Slavetinsky a JUDr. Weeber. JUDr. Hellbach zpíval různé písně. Dne 16. prosince 1943 se konal večer „spojení s frontou“ spojený s péčí o děti padlých. Večírky se konaly dále v restauraci Myslivna a v hotelu Germania.

V.

Po příchodu nacistů v březnu 1939 měl JUDr. Lux a krátce po něm JUDr. W. Wilhelm velkou starost o umístění postupně početně rostoucího obsazení

¹⁵ Heinz Boberach „Richterbriefe. Dokumente zur Beeinflussung der deutschen Rechtsprechung 1942–1945“, H. Boldt Verlag Boppard am Rhein, 1975. Jednotlivá čísla se zabývala různými právními problémy, zejména závazným uplatňováním trestní politiky. Tak v č. 1 z 1. října 1942 to byl postih tzv. národních škůdců, problematika mravnostních deliktů na dětech a mladistvých, devizové věci židů, zamlčení židovského označení atd.

zemského soudu. Část soudu byla umístěna v justičním paláci a část na Cejlu 71. V justičním paláci byl umístěn JUDr. W. Wilhelm (místnost č. 130), dále zde byl vrchní státní zástupce. Zaměstnanci německého zemského soudu měli k dispozici dalších 20 místností a jednací sál. V 2. poschodí bylo státní zastupitelství a občanskoprávní oddělení. Na Cejlu bylo oddělení trestní (místnosti č. 29–39). K 1. února 1940 došlo k zásadní změně v dislokaci. Do justičního paláce bylo z Cejlu přemístěno trestní oddělení. Do zadního traktu justičního paláce vchodem z Mozartovy ul. č. 2 byl umístěn zemský a úřední soud. Do 17. prosince byla naproti v Mozartově č. 3 služebna řídící úřadovny gestapa v Brně (pak přešla do budovy právnické fakulty, Veveří 70). V části, kterou zabral zemský soud, bylo k dispozici 18 místností (č. 1–18). Ve zvýšeném přízemí byl jednací sál č. 21, který byl pro stovky českých lidí místem, kde byl vynesen nad nimi trest smrti. V 1. poschodí bylo 21 místností, ve 2. poschodí byly zabrány všechny místnosti. Pro německý zemský soud byl převzat jeden služební byt a garáž (na 2. dvoře). V přízemí komplexu, převzatého zemským soudem byl úřední soud, který měl ještě několik místností v 1. poschodí. Vrchní státní zastupitelství bylo umístěno ve 2. poschodí, ostatní prostory měl zemský soud. Celkem německý zemský soud užíval 92 kanceláří a 27 vedlejších místností. Avšak ani tento velký prostor nebyl vyhovující. Vrchní státní zástupce se obrátil 8. května 1941 na prezidenta zemského soudu s žádostí o přidělení dalších 12 místností. Této žádosti nebylo prozatím vyhověno.¹⁶

Optimální vyřešení umístění německého zemského soudu v justičním paláci souviselo s přemístěním protektorátního Nejvyššího soudu. Tento soud byl v justičním paláci rozmístěn velmi skromně. Uvažovalo se o jeho přeložení do Prahy. Do tohoto problému zasáhly některé německé úřady v Brně a nakonec samotný státní sekretář, SS Gruppenführer Karl H. Frank. V dopise protektorátnímu ministru spravedlnosti 31. října 1940 sdělil, že o přemístění Nejvyššího soudu a generální prokuratury z Brna rozhodne sám. Dne 22. března 1941 vedoucí oddělení justice v úřadě Franka JUDr. Krieser sdělil vedoucímu pobočky úřadu říšského protektora v Brně Horstu Naudemu, že „dle vyššího pokynu nebude během války přemístění do Prahy provedeno“.¹⁷

Hlavní líčení před zemským, resp. zvláštním soudem se většinou konala v jednacím sále č. 21 ve zvýšeném přízemí zadního traktu, výjimečně v č. 22 nebo 74. Na Cejlu se konala hlavní líčení jen ojedinele. Zřejmě tomu bylo ve věcech, v kterých bylo více obžalovaných ve vazbě a tak, aby se nekomplikovaly eskorty, se jednalo přímo na Cejlu. Např. ve věci R. B., kdy bylo 11 obžalovaných (5 K Ls

¹⁶ MZA v Brně C 43 kart. č. 14 Volksdeutsche Zeitung z 21. ledna 1940 č. 17.

¹⁷ MZA v Brně, B 252 kart. č. 5, sign. PA 4030, tamtéž B 251 kart. č. 20.

So 16/45), se jednalo na Cejlu. Ale také v jednací síni č. 21 v justičním paláci se konalo hlavní líčení, kdy bylo 34 obžalovaných a vyslechnuto 43 svědků (3 K Ls So 15/41). Jednací síně obsazovaly jednotlivé komory dle rozvrhu. Např. 1. komora měla v jednací síni č. 21 pondělí a pátek, 2. komora úterý a čtvrtek atd.

V této souvislosti je třeba poznamenat, že prezident zemského soudu prováděl každý rok obsazení jednotlivých komor (senátů) zemského soudu (obdobně u zvláštního soudu). Např. prorok 1942 byl rozvrh proveden ve smyslu zákona z 24. listopadu 1937 RGBI I S.1286 takto:

1. komora předseda dr. Mnich pro věci z obvodu Úředního zástupce JUDr. Hellbach Jihlava a část Brna, od písmene A–G
2. komora předseda JUDr. Zimmermann pro věci z obvodu Úředního zástupce Rebeschke soudu Uh. Hradiště, část Brna, obžalovaný od P–Z
3. komora předseda JUDr. Gäde pro věci Úředního soudu zástupce Mattern Ostrava, část Brna, obžalovaný od M–O
4. komora předseda Kuchler obvod Ústředního soudu zástupce Bolacher v Olomouci a část Brna, písmena H–L
5. komora JUDr. Mnich obnova trestního řízení zástupce Zimmermann vyjma Němců, odmítnutí soudců
6. komora předseda JUDr. Hross trestní věci Němců. zástupce Gäde

U zvláštního soudu nebyla důsledná dělba dle věcného pojetí. Specializace byla u věci mladistvých a většinou u věcí hospodářské povahy. Vysloveně politické věci měl většinou senát JUDr. Gädeho. V těchto věcech z velké většiny intervenoval u hlavního líčení 1. státní zástupce JUDr. Schäper.

V prostorách německého zemského soudu byly v přízemí čtyři cely, do kterých byli umísťováni obžalovaní, kteří čekali na hlavní líčení, které se toho dne konalo. U hlavního vchodu z Mozartovy ulice byla po levé straně vrátnice, kde býval vrátný Bader, který podával orientační rady.

Zemský soud v Brně měl pobočky (Zweigstelle). Tyto byly zřízeny k 1. září 1939 nařízením říšského ministra justice a to v Jihlavě, Uh. Hradišti, Olomouci a Ostravě. V Jihlavě byla mimo pobočku zemského soudu v Brně ještě pobočka zemského soudu v Praze pro obvod Úředního soudu v Německém (Havlíčkově) Brodě, jehož obvod náležel do Čech. K 1. dubnu 1941 byla tato pobočka zrušena. Na těchto pobočkách se trestní agenda nevyřizovala, vyjma v senátu zvláštního soudu v Olomouci od počátku 1945. Na pobočkách se konala jen výjezdní zasedání v trestních věcech, jinak se zde vyřizovala jen agenda občanskoprávní.

Německý zemský soud v Brně měl velmi kvalitní telefonní spojení a to jak uvnitř tak navenek. Telefonní ústředna zemského soudu byla napojena na tzv. Behörde-

fernamt der deutschen Reichpost, který spojoval všechny německé úřady v Brně a měl rychlé napojení na síť v Německu. Po souhlasu říšského ministerstva justice měli někteří soudci a státní zástupci služební telefony v bytech. Pro služební cesty sloužila osobní auta zemského soudu. První služební auto dostal zemský soud od zemského soudu ve Stuttgartu. Později měl zemský soud tři služební auta s řidiči. Na služební cesty se používal hlavně k výjezdním zasedáním rychlík. Nábytek měl zemský soud pro kanceláře z dílen káznic v Ratiboří a Briegu.

Pro práci a řádný chod zemského soudu měly velmi rušivý vliv časté nálety nebo přelety spojeneckých letadel. Dne 7. března 1945 prezident vrchního zemského soudu v Praze v tzv. rychlodopise (na okraji měl červený rámeček) se obrátil na podřízené soudy s tím, že německý státní ministr, SS Obergruppenführer Karl. H. Frank „varoval, že po teroristickém náletu na Prahu je třeba počítat s dalšími nálety a proto je nezbytné zajistit náhradní prostory pro poškozené úřady, do jedné kanceláře je třeba umístit víc lidí“. Prezident zemského soudu v Brně byl současně požádán, aby do 12. března 1945 podal zprávu o opatřeních, která provedl.

K výkonu soudnictví bylo nutné zřídit také německé věznice v Brně. Pokud byli zatčeni občané zadrženi gestapem, byla jejich vazba vykonávána v policejní věznici gestapa. Ta se nacházela od 15. března 1939 na Orlí 30, v budově policejního ředitelství (sem byl umístěn první zatčený továrník Lew-Beer). Od počátku dubna 1939 byla zřízena další věznice na Špilberku. Po uzavření českých vysokých škol v Brně byly přeměněny v policejní věznici Sušilovy koleje a od 5. ledna 1940 i Kounicovy studentské koleje. Policejní věznice byly v roce 1940 rozšířeny ještě o bývalé vozačské baráky čs. armády na Veveří 112. Věznicí na Orlí opustilo gestapo na jaře 1944 a věznicí Pod kaštany v barácích na Veveří 112 dne 25. srpna 1944. Na Špilberku byla věznice zrušena již v červenci 1940. Sušilovy koleje byly předány po přestěhování se oddělení gestapa (II BM) na právnickou fakultu německé kriminální policii, která zde měla pak svoji věznicí. Pobyt uvězněného ve věznicí gestapa mohl trvat nejvýše po dobu tří měsíců, nato musel být vydán soudcem zatykač (Haftbefehl) nebo Říšským bezpečnostním hlavním úřadem (RSHA) v Berlíně rozkaz o ochranné vazbě (Schutzhaftbefehl). Zatykač vydával u těžších politických případů vyšetřující soudce Lidového soudu, u ostatních, např. pro slych zahraničního rozhlasu, nedovolené držení zbraně apod. vyšetřující soudce úředního soudu. Uvalení vazby předcházely výsledky zatčeného vyšetřujícím soudcem. Vedle již dříve zmíněných vyšetřujících soudců Lidového soudu, kteří měli sídlo v budově gestapa v Brně, to byli soudci úředních soudů, např. v Brně JUDr. Kolb, JUDr. Zeďe, JUDr. Hogenauer, JUDr. Brosch, JUDr. Fleischhacker aj., v Jihlavě JUDr. Schiebel, JUDr. Wenzel, v Olomouci JUDr. Holly, JUDr. Klenner, v Ostravě JUDr. Frank, JUDr. Ries, JUDr. Panek v Uh. Hradišti a další.

Někteří soudci protokolovali výslech velmi podrobně, jiní jen zapisovali, že obvinění se odvolávají na protokol, sepsaný referentem gestapa. Odůvodnění vazby bylo obecné. Rozlišovala se vazba obligatorní a fakultativní, např. kolusní. Tato byla nazývána pojmem „Verdunkelungsgründe“) kolusní důvody – někteří autoři si pletou slovo Verdunkelung jako souvislost se zatemněním, což je nesprávné). Obligatornost vazby plynula z podezření na nejtěžší delikty (velezrada, zemězrada apod.). Proti rozhodnutí o vazbě mohl obviněný podat stížnost, v praxi to byly ale zcela ojedinělé případy.¹⁸

Pokud šlo o jiný případ než ten, který byl určen pro Lidový soud, byl z věznic gestapa po skončení vyšetřování obviněný předán do věznic na Cejlu. Jednalo-li se o případy, které vyšetřovala německá kriminální policie, byl obviněný do vydání zatykače soudce, držen ve věznicí v Sušilových kolejích. Na Cejlu byla věznice v staré budově bývalého kláštera. Německá soudní věznice byla umístěna v zadním traktu a měla asi 20 velkých cel, určených pro větší počet vězňů. V budově byla také věznice ženská pro gestapo (počátkem roku 1945 bylo mnoho žen vězněno v 3. poschodí B bloku Kounicových kolejí), ale současně jako soudní. Ředitelem německé soudní věznicí byl vrchní správní inspektor Willi Maier, nar. 15. 1. 1892. Je známo 34 jmen dozorců, kteří na Cejlu vykonávali službu. Někteří byli po válce odsouzeni Mimořádným lidovým soudem, např. Felix Kunz, Ludvík Habiger, Franz Kukulka. Maier řídil dozorce poradami, oběžníky, např. na poradě 25. 10. 1943 byl probírán přípis generálního státního zástupce z Prahy o útěcích vězňů, kterých prý bylo 37, z toho 4 v Brně. Bylo zdůrazněno, že při leteckém náletu musí být spoutáni vězni, odsouzení k smrti a to nejen již odsouzení, ale i ti, u kterých se předpokládá, že tento trest bude uložen. Věznice na Cejlu byla evakuována do Prahy do 17. dubna 1945. Vězni s kratšími tresty předtím pracovali i mimo ústav, např. v Tišnově–Předklášteří.

Pro transporty vězňů gestapa i soudů existoval celoněmecký přesný grafikon. V určené dny přijel do Brna speciální vězeňský vagón, napojený na normální vlakovou soupravu, zde zastavil, vložil vězně, určené pro gestapo nebo jiné orgány a naložil zase ty, kteří z Brna měli být eskortováni např. do Vídně, Breslau apod. a ty odvezl. Pokud byl obviněný odsouzen v Brně k tretu smrti, byl eskortován obvykle německými četníky individuálním transportem do Prahy–Pankráce k výkonu trestu.

K 16. červnu 1943 byl v Brně zřízen vězeňský ústav pro výkon trestu odnětí

¹⁸ Soud v rozsudku rozhodoval i o zápočtu vazby. Z počátku byly nejasnosti v poměru tzv. ochranné vazby uvalované RSHA–IV úřad (Říšský bezpečnostní hlavní úřad – IV. úřad, centrála gestapa), která mohla trvat nejvíce tři měsíce a soudní vazbou. K vyjasnění došlo tak, že se ochranná vazba započítávala jen tehdy, když plynule navazovala na soudní vazbu (Deutsche Justiz z 8. listopadu 1935).

svobody pro mládívě (Deutsche Jugendarest–Lanaugasse 12). O této věznicí se nezachovaly podrobnější informace. Během vazby na Cejlu je známo devět úmrtí mužů a jedné ženy. Také bylo zaznamenáno několik úteků, většinou z nasazení na práci. Z justičního paláce v Brně uprchl Rudolf Vanko. Ve věznicích docházelo častěji k sebevraždám nebo k pokusů o ně. Říšský ministr justice vydal 6. června 1944 výnos, ve kterém se zabýval příčinami sebevražd a současně uložil četná opatření. Např. nařídil sledovat dopisy vězňů manželkám a dětem a v nich náznaky na sebevraždu. Soudce, který uvaloval vazbu, měl upozornit věznicí, pokud měl dojem, že vězeň by mohl uvažovat o sebevraždě. V případech, kdy došlo k podezření, že by se vězeň rozhodl dobrovolně ukončit život, mělo dojít ke spoutání takové osoby.¹⁹

Ve věznicích, které sloužily německým soudům, byly případy, kdy čeští dozorcí obětavě pomáhali uvězněným občanům. Německý deník, vycházející v Brně – Bünner Tagblatt 1. března 1941 č. 60) zveřejnil případ, kdy Josef Blecha, dozorce ve věznicí okresního soudu ve Zlíně byl odsouzen na jeden rok káznice a Karel Grimm na 7 měsíců vězení za to, že „udělali z věznicí sanatorium pro vězně, kteří byli ve vazbě pro německé úřady“.

VI.

Při pojednání o německém zemském soudu v Brně je účelné se krátce zmínit i o advokátech, kteří byli činní při jeho jednání v trestních věcech. Šlo o německé advokáty. Pokud šlo o advokáty, protektorátní příslušníky, museli mít zvláštní souhlas k vystupování. Čeští advokáti, např. JUDr. Z. V. z Prostějova a řada dalších, zprostředkovávala rodinným příslušníkům vězněných pro Lidový nebo vrchní zemský soud v Breslau, ale i při zvláštním soudu zastupování německými obhájci. Obhájci vystupovali jednak na plnou moc, jednak byli určováni při obligatorní bhajobě. Obligatorní obhajoba byla nutná v případech, které uvádělo nařízení z 21. února 1941 RGBI I S.405 v článku IV a další nařízení z 13. srpna 1942, 29. ledna 1943 a 29. května 1943. Povinná obhajoba byla v těchto případech:

1. koná-li se hlavní líčení u zvláštního senátu Říšského soudu, Lidového soudu nebo Vrchního zemského soudu,
2. u trestných činů ohrožených trestem smrti nebo doživotní káznicí,

¹⁹ MZA v Brně, spis Mimořádného lidového soudu v Brně č. Lsp 950/46, Felix Kunz, nar. 15. ledna 1904, dozorce věznicí na Cejlu, 8. října 1946 byl odsouzen na 15 let těžkého žaláře, 13. května 1955 byl po přerušení výkonu trestu vyhoštěn do Spolkové republiky Německo. Údaje o situaci ve věznicí na Cejlu obsahují také spisy Mimořádného lidového soudu v Brně č. Lsp 867/46 (Ludvík Habiger, František Kukulka, dozorcí této věznicí).

3. je-li za spáchaný trestný čin ohrožení trestem káznice a státní zástupce vyžaduje, aby u hlavního líčení byl obhájce,
4. jde-li o trestný čin zabití (Totschlag) dle § 212 a 213 něm. tr. zákona a dále u trestných činů dle § 153, 5, 7, 8 tr. zákona (křivá přísaha),
5. jde-li o dodání do léčebného ústavu nebo ošetřujícího ústavu nebo přícházele v úvahu kastrace,
6. je-li obviněný hluchý nebo němý,
7. v jiných případech, které určí předseda senátu pro celé řízení nebo jeho část pro závažnost činu nebo věcnou či právní složitost a kdy je součinnost s obhájcem vhodná nebo nemůže-li obžalovaný se sám obhajovat.²⁰

Aktivita obhájců byla ve velké většině případů malá. To vyplývá z poznatků od těchto odsouzených, kteří přežili válku a hodnotili vystupování svých obhájců. Protokoly o hlavních líčeních jsou velmi kusé a nedá se z nich odvodit otázka aktivity obhájců. Většinou se protokoloval jen závěrečný návrh obhájce, jeho vystupování během hlavního líčení je z protokolů nepřezkoumatelné. Zcela výjimečně lze zaznamenat ze spisů, kdy obhájce učinil nějaký návrh, např. na provedení důkazů ještě před hlavním líčením. Podobně tomu bylo s návrhy na propouštění z vazby. U politických deliktů bylo vystupování formální, pasivní. Daleko aktivnější byla činnost obhájců až při realizaci výkonu uloženého trestu. Byly to např. návrhy na odložení výkonu trestu odnětí svobody, které byly zdůvodňovány důvody zdravotními, neodkladnými např. zemědělskými pracemi, kdy odsouzeného bylo nezbytně zapotřebí. Početné byly případy, kdy obhájce žádal o podmíněné propuštění z výkonu trestu nebo udělení milosti u těch, co byli postiženi trestem smrti.

Ihned po 15. březnu 1939 byli z řad advokátů vyloučeni židé. Početnost německých advokátů byla značná. Přímo v Brně bylo 25 advokátů, v Jihlavě pět, v Olomouci tři atd. Advokáti byli sdružení v advokátní komoře. Náklady na obhajobu byly určeny nařízením z 19. května 1941 (Deutsche Justiz s.605).

V řízení před soudem, zejména při výslechu vyšetřujícím soudcem při rozhodování o vazbě a u hlavního líčení vystupovali tlumočníci českého jazyka. Byli to většinou bývalí četníci a soudní zaměstnanci ve výslužbě. Např. v Brně vystupoval často Josef Wlcek, Franc Cabejšek a jiní, v Jihlavě prof. dr. Karel Mottl nebo Anna Hladíková, v Olomouci Rudolf Golla, v Ostravě Norbert Klug a další.

Poměrně často byli využíváni znalci z nejrůznějších oborů. Ti podávali soudu nález a vlastní posudek (Gutachten). Byli to zejména znalci z oboru psychiatrie,

²⁰ Obhajobou se zabýval „Soudcovský list Richererbrief ředitelství ministra justice“ z 1. října 1944.

kteří vystupovali před soudem, např. MUDr. A. K. z psychiatrické léčebny v Brně, MUDr. P. z léčebny v Kroměříži. Z oboru biochemie to byl Kriminálnětechnický ústav bezpečnostní policie v Berlíně, někdy Kriminologický institut německé univerzity v Praze. Pitvy prováděl šéf I. interního oddělení zemské nemocnice v Brně, Pekařská ul. (prof. MUDr. Walter Marquort,²¹ některé prof. MUDr. Weyrich ústavu pro soudní medicinu v Praze. Z oboru zbraní a výbušnin byli povolováni jako znalci z SS policejního pluku 21, který měl sídlo v Brně nebo z dislokovaného útvaru v Holešově (Otto Meier, poručík Arnold Rentsch aj.). Zkoumání písma prováděl Kriminálnětechnický ústav v Praze. Posudek, zda se jednalo o státní tajemství dle § 88 něm. tr. zákona, byl prováděn III. oddělením Abwehru v Berlíně. Ve vykonávacím řízení vystupovali četní němečtí lékaři, kteří posuzovali zdravotní schopnost odsouzených, kteří žádali o odklad výkonu trestu z důvodů zdravotních.

I když se tato práce zabývá vznikem německého zemského soudu v Brně, ke komplexnosti pohledu bude vhodné se zmínit o jeho konci.

Koncem roku 1944 se počal naplňovat konec „tisíciileté Říše“. Bylo sice ještě hodně fanatických nacistů, kteří věřili v obrat na frontách, své naděje skládali do zázračných zbraní, ale většina Němců si uvědomovala, že porážka se blíží, že je jen otázka času, kdy se pyšné Německo dostane na kolena a padne. Byly proto vypracovány plány na evakuaci ohrožených míst, na vyklizení důležitých podniků, především zbrojních, ale i úřadů, mezi nimi i soudů. Významná byla v tomto směru porada u státního ministra SS-Obergruppenführera Karl H. Franka 14. prosince 1944, která zajišťovala úkoly spojené s evakuací. Pro soudnictví evakuaci uskutěčňovalo II. oddělení Frankova úřadu, vedené JUDr. Krieserem. Německé soudy přistupovaly ke konkrétním přípravám k odsunu písemností a k ničení těch, které příliš kompromitovaly nebo se zdály již nepotřebné. Dne 12. února 1945 vydal prezident vrchního zemského soudu a generální státní zástupce, činný u tohoto soudu pokyny k urychlenému odvozu spisových materiálů do objektu úředního soudu ve Falkensteinu v Sasku. Sem se měly urychleně přesunout písemnosti z německých soudů z Čech a Moravy. Již během měsíce února 1945 došlo k odsunu mnoha materiálů, hlavně zvláštního soudu v Brně. U soudů zůstaly nezbytné rejstříky, pomůcky a živé spisy.²² Soudy totiž nepřestaly fungovat i když se blížila fronta přes jižní Moravu k Brnu. Je to až neuvěřitelné, že německý zemský soud v Brně

²¹ MZA v Brně, spis Mimořádného lidového soudu v Brně č. Lsp 1212/46 prof. MUDr. Walter Marquort, nar. 23. dubna 1905 v Dortmundu, přednosta interního oddělení zemské nemocnice v Brně, Pekařská ul., SS Standartenführer (plukovník), smluvní lékař gestapa v Brně, býval přítomen popravám českých vlastenců v Kounicových studentských kolejích přeměněných od počátku ledna 1940 na policejní věznicí gestapa. 11. prosince 1946 byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Zdeněk Štěpánek „Postrach pacientů“ Forum Brunense 1995/1996 s. 111–120.

²² SUA Praha, federální Úřad ředitelství Protektora, kart. č. 559.

vynášel rozsudky jakoby fronta, hřmění děl a soustavné nálety sovětských a spojeneckých letadel byly někde na Volze a nikoliv před branami města Brna. Ještě 4. dubna 1945 byly zvláštním soudem v Brně vyneseny rozsudky (s trestem smrti u Josefa Bezděka z Kuniček). Je skutečností, že ještě 18. dubna 1945 se konalo hlavní líčení proti Františku Pospíšilovi z Brna (obžaloba 10 Js 764/44). Dne 7. dubna 1945 podal vrchní státní zástupce obžalobu proti dvěma osobám. Při tom hlavní líčení bylo stanovena na 26. dubna 1945, na den, kdy Rudá armáda osvobodila město Brno! Německý soud v Brně působil skutečně až k samotnému „hořkému konci“.

V souladu s evakuačními plány se část německého zemského soudu přemístila do budovy krajského soudu v Českých Budějovicích. Byl zde 1. státní zástupce Th. Schäper, který zde vyřizoval úřední agendu. Tento zarytý nacističtější 28. dubna 1945 se zabýval úkoly státního zastupitelství. Další část německého zemského soudu byla evakuována do města Ried v západním Rakousku. Ve dnech 11. a 12. dubna 1945 se zde konalo hlavní líčení proti skupině pomocníků partyzánského oddílu Jermak z Prostějovska. Čtyři z obžalovaných byli odsouzeni k trestu smrti a před výkonem byli osvobozeni ve věznici v Salzburgu armádou USA. Někteří soudci prchali z Brna na poslední chvíli. Na Šumavě u obce Prášíly byli zadrženi čtyři soudci z německého zemského soudu jak panicky utíkali přes hraniční hvozdy. O jejich dalším osudu nevíme ale nic bližšího.

Tak skončila činnost německého zemského soudu v Brně. Až do posledních chvil vynášel rozsudky včetně trestů smrti nad mnohými českými občany. Tento soud byl nedílnou součástí nacistického mechanismu, který uskutečňoval perzekuci českých obyvatel na Moravě a ve Slezsku.²³

²³ Tato práce se zabývá počátky vzniku německého zemského soudu pro Moravu v Brně. Neklade si za cíl provedení rozboru vlastní rozhodovací činnosti s uplatňováním nacistické trestní politiky. Taková analýza je již připravena. Tvzení, že tento soud, zejména Zvláštní soud v Brně, patřil do systému teroru nacistických okupantů na Moravě, lze jednoznačně potvrdit např. jen vyneseními rozsudky smrti. V letech 1939–1945 odsoudil Zvláštní, resp. v malé míře také zemský soud celkem 477 osob k trestu smrti, z toho 248 pro věci politické povahy, 152 kriminální, 67 hospodářské a 10 pro jiné, blíže nezjištěné delikty. Skutečně popravených bylo 393, z toho 38 žen (v Breslau 9, v Brně 2, ve Vídni 150 a v Praze–Pankráci 234). Již tato skutečnost ukazuje na teroristický charakter soudního rozhodování, nehledě na velké množství trestů káznice, mnohdy za malicherná provinění proti nacistickému „právnímu pořádku“.